मेधातिथिः काण्वः, आङ्गिरसः प्रियमेधश्च, ४१-४२ मेधातिथिः काण्वः।इन्द्रः, ४१-४२ विभिन्दुः। गायत्री, २८ अनुष्टुप्

इदं वसो सुतमन्धः पिबा सुपूर्णमुदरम्। अनाभयिन्ररिमा ते॥ ८.००२.०१

वसो- शरण्य। इदम्- अयम्। सुतम्- निष्पन्नः। अन्धः- रसः। उदरम्- जठरं तदुपलक्षितहृदयम्। सुपूर्णं यथा भवति तथा। पिब- अनुभव। सीदन् वनस्य जठरे पुनानः, भीमस्य वृष्णो जठरादभिश्वसो दिवे दिवे सहुरिः स्तन्नबाधित इत्यादिषु मन्त्रेषु जठरशब्दस्य मध्यभाग इति लक्षणया सारः स्वरूपं हृदयमिति वार्थः। हूयमानः- अस्माभिराहूतः। अनाभयिन्- अभितो भयरहित। ते- तुभ्यम्। ररिम- दद्मः॥१॥

नृभिर्धूतः सुतो अश्नैरव्यो वारैः परिपूतः। अश्वो न निक्तो नदीषु॥ ८.००२.०२

नृभिः- उपासकैः। धूतः- कम्पितः। अश्नैः- अश्मभिः स्थैर्यप्रतीकैः। सुतः- निष्पन्नः। अव्यो वारैः- कान्तिमद्भिः पात्रैः। रसोपलब्धिस्थानैः प्रतीकैः। परिपूतः- शोधितः। अश्वः- तुरगः। नदीषु। न- इव। निक्तः- शोधितः॥२॥

तं ते यवं यथा गोभिः स्वादुमकर्म श्रीणन्तः। इन्द्र त्वास्मिन्सधमादे॥ ८.००२.०३

अस्मिन्- एतस्मिन्। सधमादे- सहमदने यज्ञे। इन्द्र- परमेश्वर। तम्- अमुं सोमं रसम्। ते- त्वदर्थम्। यवम्- पुरोडाशम्। यथा- इव। गोभिः- चिद्रश्मिभिः। स्वादुम्- मधुरम्। श्रीणन्तः- मिश्रयन्तः। स्वादुम्- आस्वादनीयम्। अकर्म- अकार्ष्म॥३॥

इन्द्र इत्सोमपा एक इन्द्रः सुतपा विश्वायुः। अन्तर्देवान्मर्त्यांश्च॥ ८.००२.०४

देवान् मर्त्यांश्च- देवमनुष्याणाम्। अन्तः। इन्द्रः- परमेश्वरः। एकः- एकः। इत्- एव। विश्वायुः- सर्वप्राणः। सोमपाः सुतपाः- निष्पन्नरसानुभवकरः॥४॥

Dr. Ranganji

WEBOLIM

न यं शुक्रो न दुराशीर्न तृप्रा उरुव्यचसम्। अपस्पृण्वते सुहार्दम्॥ ८.००२.०५

यम्। शुक्रः- सोमः। न दुराशीः। न तृप्राः- नान्ये तर्पकाः। यम्। उरुव्यचसम्- विस्तीर्णव्याप्तिमन्तम्। सुहार्दं- शोभनहृदययुक्तम्। अपस्पृण्वते- प्रीणयन्ति। स्पृ प्रीतिबलयोः ॥५॥

गोभिर्यदीमन्ये अस्मन्मृगं न व्रा मृगयन्ते। अभित्सरन्ति धेनुभिः॥ ८.००२.०६

व्राः- वारीतारः। मृगम्। न- इव। अस्मत् अन्ये- अस्मद्विरोधिनः। गोभिः- तेजःसद्भिः। धेनुभिः- वाग्भिश्च। ईम्- इन्द्रम्। मृगयन्ते- अन्वेषणं कुर्वन्ति। अभित्सरन्ति- छद्मगत्या प्राप्तुमिच्छन्ति। त्सर च्छद्मगतौ। तेषां रसा इन्द्रं न तर्पयन्तीति पूर्वमन्त्रेणार्थोवगन्तव्यः ॥६॥

त्रय इन्द्रस्य सोमाः सुतासः सन्तु देवस्य। स्वे क्षये सुतपाव्नः॥ ८.००२.०७

सुतपाव्नः- रसानुभूतिकरस्य। इन्द्रस्य- ईशनाधिदैवतस्य। देवस्य- द्योतनशीलस्य। स्वे क्षये- देवयजनदेशे। त्रयः सोमासः सुतासः- रसाः त्रिकालनिष्पन्नाः। सन्तु- भवन्तु ॥७॥

त्रयः कोशासः श्चोतन्ति तिस्रश्चम्व१ः सुपूर्णाः। समाने अधि भार्मन्॥ ८.००२.०८

समाने- एकस्मिन्नेव। भर्मे- भरणे। त्रयः कोशासः तिस्रश्चम्वः- भूर्भुवःसुवराख्यानि अन्नप्राणमनांसि। श्चोतन्ति- रसं क्षरन्ति ॥८॥

शुचिरसि पुरुनिःष्ठाः क्षीरैर्मध्यत आशीर्तः। दध्ना मन्दिष्ठः शूरस्य॥ ८.००२.०९

शुचिः- शुद्धः। असि- भवसि। पुरुनिःष्ठाः- बहुषु स्थाता। मध्यतः- मध्ये। क्षीरैः- गोविकारैरित्याधिभौतिके। चिद्रश्मिजनितैर्ज्ञानसारैरित्याध्यात्मिके। आशीर्तः- मिश्रितः। दध्ना- चित्तधारणया। शूरस्य- समर्थस्येन्द्रस्य। मन्दिष्ठः- अतिशयेन हर्षदः ॥९॥

इमे त इन्द्र सोमास्तीव्रा अस्मे सुतासः। शुक्रा आशिरं याचन्ते॥ ८.००२.१०

Dr. Rangaji
WEBOLIM

इमे- एते। ते। इन्द्र- परमेश्वर। सोमासः- रसाः। तीव्राः। अस्मे- अस्मा इन्द्राय। सुतासः- निष्पन्नाः। शुक्राः- दीप्ताः। आशिरम्- आश्रयणम्। याचन्ते- प्रार्थयन्ते ॥१० ॥

ताँ आशिरं पुरोळाशमिन्द्रेमं सोमं श्रीणीहि। रेवन्तं हि त्वा शृणोमि॥ ८.००२.११

तान्। आशिरम्- श्रयणद्रव्यम्। पुरोळाशम्- पुरोडाशम्। इमम्- एतम्। सोमम्- रसम्। श्रीणिहि- मिश्रय। रेवन्तम्- दानयोग्यधनवन्तम्। त्वा- त्वाम्। हि- खलु। शृणोमि ॥११ ॥

हृत्सु पीतासो युध्यन्ते दुर्मदासो न सुरायाम्। ऊधर्न नग्ना जरन्ते॥ ८.००२.१२

हृत्सु- हृदयेषु। पीतासः- अनुभूता रसाः। दुर्मदासः- प्रोत्साहिताः। युध्यन्ते- वृत्राणि आवरणानि वा प्रहरन्ति। किन्तु। सुरायाम्- सुरापाने एवमावरणप्रहारो न भवति। किन्त्वावरणस्थैर्यमेव भवति। तस्मादेव सुरा निषिद्ध्यते वेदे। सुरा मन्युर्विभीदको अचित्तिरिति श्रुतेः। ऊधः- धेनोरूध इव स्थितं त्वाम्। नग्नाः- सुरापानेन विवस्त्राः। सुरया कुत्सितचरित्रा जुगुप्सितचरित्राश्च। धिक्करिष्यन्ति रथ्यासु सुरापमिति रामायणे। ओनजी व्रीडायाम्। कर्तरि क्तस्य न इति वाचस्पत्यम्। जुगुप्सैव व्रीडात्र। न। जरन्ते- स्तुवन्ति। अग्निं न नग्न उप सीददूध इति श्रुतिरत्रानुसन्धेया ॥१२ ॥

रेवाँ इद्रेवतः स्तोता स्यात्त्वावतो मघोनः। प्रेदु हरिवः श्रुतस्य॥ ८.००२.१३

हरिवः- प्राणतुरगवन्। श्रुतस्य- श्रुतिप्रसिद्धस्य। मघोनः- सम्पद्वतः। त्वावतः- त्वादृशस्य। रेवतः- दातुः। स्तोता। रेवान्- दानयोग्यधनवान्। प्र- प्रकर्षेण। स्यात्- भवेत् ॥१३ ॥

उक्थं चन शस्यमानमगोररिरा चिकेत। न गायत्रं गीयमानम्॥ ८.००२.१४

अगोः- सद्गतिरहितस्य। अरिः- शत्रुः। इन्द्रः। शस्यमानम्। उक्थम्- मन्त्रम्। चन- च। गीयमानम्। गायत्रम्- साम। न- च। चिकेत- बुद्ध्यति ॥१४ ॥

मा न इन्द्र पीयत्नवे मा शर्धते परा दाः। शिक्षा शचीवः शचीभिः॥ ८.००२.१५

Dr. Ranganji

WEBOLIM

इन्द्र । पीयत्नवे- हन्त्रे । शर्धते- अभिभवित्रे । मा । परा दाः- यच्छ । शचीवः- प्रज्ञावन् । शचीभिः- प्रज्ञाभिः । शिक्ष- विद्यां देहि ॥१५॥

वयमु त्वा तदिदर्था इन्द्र त्वायन्तः सखायः। कण्वा उक्थेभिर्जरन्ते॥ ८.००२.१६

वयम् । त्वा- त्वाम् । तदिदर्थाः- इदमित्थमिति निर्णीतार्थाः । इन्द्र । त्वायन्तः- त्वत्कामाः । सखायः- मित्रभूताः । कण्वाः- मन्त्रविदः । उक्थेभिः- मन्त्रैः । जरन्ते- स्तुवन्ति ॥१६॥

न घेमन्यदा पपन वज्रिन्नपसो नविष्टौ। तवेदु स्तोमं चिकेत॥ ८.००२.१७

वज्रिन्- वज्रपाणे । अपसः- कर्मवतः । नविष्टौ- अभिनवे यज्ञे । न । घेम्- एव । अन्यत्- इतरम् । पपन- स्तौमि । तवेदु- त एव । स्तोमम्- मन्त्रम् । चिकेत- जानामि ॥१७॥

इच्छन्ति देवाः सुन्वन्तं न स्वप्नाय स्पृहयन्ति। यन्ति प्रमादमतन्द्राः॥ ८.००२.१८

देवाः । सुन्वन्तम्- रसनिष्पादकम् । इच्छन्ति- कामयन्ते । स्वप्नाय- तस्य स्वापम् । न । स्पृहयन्ति- इच्छन्ति । अतन्द्राः- अनलसा देवाः । प्रमादम्- हर्षकरं रसम् । यन्ति- अभिगच्छन्ति ॥१८॥

ओ षु प्र याहि वाजेभिर्मा हृणीथा अभ्य१स्मान्। महाँ इव युवजानिः॥ ८.००२.१९

वाजेभिः- वरैः । अस्मान्- नः । अभि- आभिमुख्येन । सु- सुष्ठु । प्र- प्रकर्षेण । आ गहि- आगच्छ । मा । हृणीथाः- क्रुद्धो भव । महानिव युवजानिः- यस्य जाया युवतिः स यथा स्वजायामभिगच्छति तथास्मानागच्छ ॥१९॥

मो ष्व१द्य दुर्हणावान्सायं करदारे अस्मत्। अश्रीर इव जामाता॥ ८.००२.२०

अद्य- इदानीम् । दुर्हणावान्- दुःसहहननवान् । अस्मत्- अस्मत्तः । मा आरे- दूरे मा गच्छ । अश्रीरः- श्रीरहितः । जामाता इव । सायं मा करत्- कालविलम्बं मा कुरु ॥२०॥

विद्मा ह्यस्य वीरस्य भूरिदावरीं सुमतिम्। त्रिषु जातस्य मनांसि॥ ८.००२.२१

Dr. Rangaji
WEBOLIM

अस्य- एतस्य। वीरस्य- इन्द्रस्य। भूरिदावरीम्- प्रभूतदानशीलाम्। सुमतिम्- शोभनमतिम्। विद्म- जानीमः। त्रिषु- त्रिलोकेषु। जातस्य- प्रादुर्भूतस्य। मनांसि- चित्तानि विद्म ॥२१॥

आ तू षिञ्च कण्वमन्तं न घा विद्म शवसानात्। यशस्तरं शतमूतेः॥ ८.००२.२२

कण्वमन्तम्- मन्त्रविदुपासकसहिताय। आ- आभिमुख्येन। सिञ्च- रसं क्षारय। शवसानात्- बलिनः। शतमूतेः- अनन्तरक्षाशक्तियुक्तादिन्द्रात्। यशस्तरम्- यशस्वितरम्। न। विद्म- जानीमः ॥२२॥

ज्येष्ठेन सोतरिन्द्राय सोमं वीराय शक्राय। भरा पिबन्नर्याय॥ ८.००२.२३

सोतः- रसनिष्पादक। ज्येष्ठेन- मुख्याय। वीराय। शक्राय- शक्ताय। अर्याय- आर्यशीलाय। इन्द्राय। सोमम्- रसम्। भर- आहर। पिबत्- स पिबतु अनुभवतु ॥२३॥

यो वेदिष्ठो अव्यथिष्वश्वावन्तं जरितृभ्यः। वाजं स्तोतृभ्यो गोमन्तम्॥ ८.००२.२४

यः। अव्यथिषु- अहिंसकेषु। वेदिष्ठः- अतिशयेन ज्ञाता भवति। तम्। जरितृभ्यः- स्तोतृभ्यः। अश्वावन्तम्- प्राणतुरगवन्तम्। स्तोतृभ्यः। वाजम्- सद्गतिम्। गोमन्तम्- चिद्रश्मियुक्तम्। भजामः ॥२४॥

पन्यम्पन्यमित्सोतार आ धावत मद्याय। सोमं वीराय शूराय॥ ८.००२.२५

वीराय- वीर्यसम्पन्नाय। शूराय- समर्थाय। मद्याय- आनन्दयितव्याय। सोतारः- हे रसनिष्पादकाः। पन्यम्- स्तुत्यम्। सोमम्- रसम्। आ धावत- अभिगमयत ॥२५॥

पाता वृत्रहा सुतमा घा गमन्नारे अस्मत्। नि यमते शतमूतिः॥ ८.००२.२६

सुतं पाता- रसानुभूतिमान्। वृत्रहा- आवरणबाधकः। आ गमत्- आगच्छतु। अस्मत्- अस्मत्तः। आरे- दूरे। न- मा भवतु। शतमूतिः- अनन्तरक्षकः। नि यमते- उपासकचित्तवृत्तीर्नियच्छतु ॥२६॥

एह हरी ब्रह्मयुजा शग्मा वक्षतः सखायम्। गीर्भिः श्रुतं गिर्वणसम्॥ ८.००२.२७

Dr. Ranganji
WEBOLIM

इह- अत्र। गीर्भिः श्रुतम्- श्रुतिप्रसिद्धम्। गिर्वणसम्- गीर्भिः सम्भजनीयम्। सखायम्- मित्रम्। शग्मा- सुखकरौ। ब्रह्मयुजा- ब्रह्मयोगौ। हरी- प्राणाश्वौ। आ वक्षतः- आवहताम्॥२७॥

स्वादवः सोमा आ याहि श्रीताः सोमा आ याहि।
शिप्रिन्नृषीवः शचीवो नायमच्छा सधमादम्॥ ८.००२.२८

शिप्रिन्- शोभननासिकोपलक्षितशोभनप्राण। ऋषीवः- ऋषियुक्त। शचीवः- प्रज्ञायुक्त। अयम्- एषः स्तोता। सधमादम्- सह मादयितव्यं त्वाम्। अच्छ- अभिलक्ष्य स्तौति। स्वादवः- आस्वादनीयाः। सोमाः- रसाः। श्रीताः- संस्कृताः। आ याहि- आगच्छ॥२८॥

स्तुतश्च यास्त्वा वर्धन्ति महे राधसे नृम्णाय। इन्द्र कारिणं वृधन्तः॥ ८.००२.२९

महे- महत्यै। नृम्णाय- बलयुक्तायै। राधसे- संसिद्धयै। या वाचः। त्वा- त्वाम्। वर्धन्ति- वर्धयन्ति। इन्द्र- परमेश्वर। कारिणम्- कर्तारम्। वृधन्तः- वर्धयन्तो ये स्तोतारः स्तुवन्ति तान् भजामः॥२९॥

गिरश्च यास्ते गिर्वाह उक्था च तुभ्यं तानि। सत्रा दधिरे शवांसि॥ ८.००२.३०

गिर्वाहः- गीर्भिः सम्भजनीय। याः। ते- तव। गिरः- वाचः। च। तुभ्यम्- त्वदर्थं कल्पितानि। तानि। उक्थानि- शस्त्राणि। सत्रा- युगपदेव। शवांसि- शक्तीः। दधिरे- धारयन्ति॥३०॥

एवेदेष तुविकूर्मिर्वाजाँ एको वज्रहस्तः। सनादमृक्तो दयते॥ ८.००२.३१

एषः- अयम्। एव। तुविकूर्मिः- बहुकर्मा। एकः- असहायः। वज्रहस्तः- वज्रपाणिः। सनात्- चिरकालात्। अमृक्तः- अबाधितः। दयते- यच्छति॥३१॥

हन्ता वृत्रं दक्षिणेनेन्द्रः पुरू पुरुहूतः। महान्महीभिः शचीभिः॥ ८.००२.३२

Dr. Rangani
WEBOLIM

दक्षिणेन- सामर्थ्येन। वृत्रम्- आवरणस्य। हन्ता- नाशकः। इन्द्रः- परमेश्वरः। पुरु- बहुधा। पुरुहूतः- बहुभिः साहाय्यायाहूतः। महीभिः- महतीभिः। शचीभिः- प्रज्ञाभिः। महान्- महात्मा भवति ॥३२॥

यस्मिन्विश्वाश्चर्षणय उत च्यौत्ना ज्रयांसि च। अनु घेन्मन्दी मघोनः॥ ८.००२.३३

यस्मिन्। विश्वाः- सर्वाः। चर्षणयः- प्रजाः। उत- अपि च। च्यौत्ना- च्यावकानि। ज्रयांसि- शत्रवभिभवनानि। च। मघोनः- हव्यवताम्। अनु मन्दी- आनन्दकरः ॥३३॥

एष एतानि चकारेन्द्रो विश्वा योऽति शृण्वे। वाजदावा मघोनाम्॥ ८.००२.३४

एषः- अयम्। इन्द्रः। एतानि- इमानि। विश्वा- सर्वाणि। चकार- अकरोत्। यः। अति शृण्वे- अति श्रूयते। मघोनाम्- हव्यवद्भ्यः। वाजदावा- अन्नदः ॥३४॥

प्रभर्ता रथं गव्यन्तमपाकाचिद्यमवति। इनो वसु स हि वोळ्हा॥ ८.००२.३५

प्रभर्ता- प्रकर्षेण भरणशीलः। गव्यन्तम्- चिद्रश्मिकामम्। रथम्- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकं वाहनम्। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। अवति- रक्षति। सः- असौ। हि- खलु। इनः- ईश्वरः। वसु वोळ्हा- सम्पद्वाहकः ॥३५॥

सनिता विप्रो अर्वद्भिर्हन्ता वृत्रं नृभिः शूरः। सत्योऽविता विधन्तम्॥ ८.००२.३६

सनिता- सम्भक्ता। विप्रः- मेधावी। अर्वद्भिः- प्राणतुरगैः। वृत्रम्- आवरणस्य। हन्ता- बाधकः। नृभिः- स्वभटैः। शूरः- समर्थः। सत्यः। विधन्तम्- परिचरतः। अविता- रक्षकः ॥३६॥

यजध्वैनं प्रियमेधा इन्द्रं सत्राचा मनसा। यो भूत्सोमैः सत्यमद्वा॥ ८.००२.३७

यः। सोमैः- रसैः। सत्यमद्वा- सत्यहर्षः। भूत्- अभूत्। तम्। इन्द्रम्। सत्राचा- सहाञ्चता। मनसा- चित्तेन। एनम्- इमम्। प्रियमेधाः- हे प्रिययज्ञाः। यजध्व- पूजयत ॥३७॥

गाथश्रवसं सत्पतिं श्रवस्कामं पुरुत्मानम्। कण्वासो गात वाजिनम्॥ ८.००२.३८

Dr. Rangaji
WEBOLIM

गाथश्रवसम्- गातव्ययशसम्। सत्पतिम्- सतः पालकम्। श्रवस्कामम्- श्रुतिकामम्। पुरुत्मानम्- बहुधा भवन्तम्। वाजिनम्- सद्गतिशीलमिन्द्रम्। कण्वासः- हे मन्त्रविदः। गात- गायत ॥३८॥

य ऋते चिद्गास्पदेभ्यो दात्सखा नृभ्यः शचीवान्। ये अस्मिन्काममश्रियन्॥ ८.००२.३९

यः। पदेभ्यः- चरणचिह्नेभ्यः। ऋते। सखा- सुहृत् सन्। नृभ्यः- मनुष्येभ्यः। गाः- नष्टान् पशून्। शचीवान्- प्रज्ञावान् सन्। दात्- यच्छति। तस्मा इन्द्राय नमः। सूचनरहित एव चिद्रश्मीन् यः प्रकाशयति तस्मै नमः। ये देवाः। अस्मिन्- एतस्मिन्निन्द्रे। कामम्- इच्छाम्। अश्रियन्- प्रापुः तेभ्यो नमः ॥३९॥

इत्था धीवन्तमद्रिवः काण्वं मेध्यातिथिम्। मेषो भूतोऽभि यन्नयः॥ ८.००२.४०

अद्रिवः- वज्रिन्। इत्था- एवम्। धीवन्तम्- धीमन्तम्। काण्वम्- मन्त्रविदम्। मेध्यातिथिम्- यज्ञार्हातिथिम्। मेषः- सूक्ष्मदर्शी। भूतः- सन्। अभि यन्- अभि गच्छन्। अयः- अभिगमयः ॥४०॥

शिक्षा विभिन्दो अस्मै चत्वार्ययुता ददत्। अष्टा परः सहस्रा॥ ८.००२.४१

विभिन्दो- विशेषेण रिपुभेदक। अस्मै- अस्मभ्यम्। ददत्- दाता सन्। चत्वारि अयुता- अधिकानि। परः- परस्तात्। अष्टा सहस्रा- अत्यधिकानि। शिक्ष ॥४१॥

उत सु त्ये पयोवृधा माकी रणस्य नप्त्या। जनित्वनाय मामहे॥ ८.००२.४२

उत- अपि च। त्ये- ते। पयोवृधा- उदकवर्धिन्यौ। माकी- निर्मात्र्यौ। रणस्य- रममाणस्य। नप्त्या- न पातयित्र्यौ। सन्ततिभूते वा। द्यावापृथिव्योर्मध्ये रमतां मनुष्याणां शोभनकर्मभिरेव ते वर्धेत इति कारणेन ते रमतां सन्ततिभूते। जनित्वनाय- शोभनजन्मने। मामहे- स्तुमः ॥४२॥

Dr. Rangani

WEBOLIM